

УДК 343.112

О. П. Кучинська*кандидат юридичних наук, проректор**(Академія адвокатури України)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Упродовж усього розвитку української державності питання, пов'язані з реорганізацією судової системи, реформуванням українського судочинства виникали неодноразово. Дискусії, що ведуться сьогодні на сторінках юридичних видань з проблемних питань судово-правової реформи, свідчать про те, що, незважаючи на прийняття цілого ряду законів, спрямованих на удосконалення кримінального судочинства, концептуальні положення реорганізації вимагають подальших розробок.

Кримінально-процесуальне право – це система правових норм, які регламентують процедуру кримінального переслідування та розгляду справ, крім того, – це галузь права, що торкається сфери конституційних прав і свобод людини. Однією з найбільш актуальних проблем у кримінальному процесі є проблема захищеності особи. Недостатньо чітка визначеність правового становища учасників (суб'єктів) кримінального процесу є однією з основних причин порушення їхніх прав та законних інтересів.

Темі гарантій забезпечення прав та законних інтересів осіб під час провадження кримінальної справи присвячували свої наукові праці С. А. Альперт, Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевой, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован,

В. Т. Нор, В. О. Попелюшко, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та інші. Проблемні питання становлення судової влади продовжують бути предметом бурхливого обговорення в Україні, незважаючи на те, що прийнято Закон України "Про судоустрій і статус суддів" та до кримінально-процесуального законодавства внесені відповідні зміни.

Стадія судового розгляду, як правильно наголошував В. М. Савицький, є не лише центральною, а й головною, домінантною стадією процесу [3, с. 41].

У ст. 55 Конституції України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Тим самим визнається, що саме на суди держава покладає значну частину своїх обов'язків перед людиною і, в першу чергу, обов'язок визнавати, захищати та дотримуватись прав і свобод людини і громадянина. Незалежна та сильна судова влада є найважливішою гарантією формування правової держави та громадянського суспільства. Перед судовою системою стоїть важливе завдання – змусити державні органи поважати права людини, перетворити абстрактні правові норми на реальні права й обов'язки, забезпечити виконання державою її обов'язків перед людиною [6, с. 239].

Конституція України в ст.ст. 29-31 закріпила найважливіші гарантії і свободи людини: право на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Водночас цими нормами Конституції та відповідними нормами Кримінально-процесуального кодексу України саме на суд покладено вирішення цих питань: лише за вмотивованим рішенням суду можна заарештувати особу; лише за вмотивованим рішенням суду можна проникнути до житла чи іншого володіння особи (крім невідкладних випадків); лише судом встановлюються винятки і надається дозвіл на прослуховування телефонних розмов тощо. Відбулося законодавче розповсюдження судової влади на стадію досудового слідства.

Автор статті вважає, що санкціонування дій, які обмежують права та свободи осіб, не притаманні самій природі, функціям суду, санкції на арешт надають суду обвинувальний характер, крім того, вводиться непотрібна змагальність досудового слідства. Дії, пов'язані з арештом чи будь-яким втручанням в особисте життя людини, повинні санкціонуватися органами, що покликані обвинувачувати, тобто – прокуратурою.

Професор П. А. Лупинська вважає, що принцип змагальності полягає в такому порядку судового розгляду, під час якого функція обвинувачення відокремлена від функції вирішення справи; суд займає головне положення в процесі, керує судовим розглядом і зобов'язаний вживати всі, передбачені законом заходи щодо всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, встановлення істини по справі, а учасники судового розгляду наділені рівними процесуальними правами [4, с. 150].

Однак, таке визначення не зовсім точно відображає всю суть принципу змагальності. Адже цей принцип діє не лише під час розгляду справи в суді. Автор переконана, що принцип змагальності розповсюджується на всі стадії кримінального процесу, в тому числі й в апеляційній та касаційній інстанціях. Прокурор, підсудний (засуджений) і потерпілий повинні мати відповідно рівні процесуальні права.

Суд керує процесом судового розгляду, беручи активну участь у дослідженні матеріалів справи та постановляє по справі вирок (чи інше передбачене законом рішення). Змагальність як у кримінальному процесі в цілому, так і під час судового засідання, полягає в спорі сторін обвинувачення й захисту. Функції обвинувачення й захисту розділені між собою, відокремлені від діяльності суду, вони виконуються виключно сторонами, які мають рівні процесуальні права для відстоювання своїх інтересів, а суд має керуюче положення в процесі, зберігаючи об'єктивність і безпристрасність, створюючи необхідні умови для

всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи та вирішує сам цю справу [1, с. 40].

На сьогоднішній день існує немало проблем у процедурі судового розгляду кримінальних справ, тоді як форма здійснення правосуддя є особливою гарантією забезпечення прав особи й громадянина. Особи звертаються до суду, сподіваючись бути справедливо захищеними державою при вирішенні певної конфліктної ситуації, з метою захистити свої порушені права. А основним завданням судової влади в правовій державі є виконання функції захисту прав та свобод особи. Однак сьогоднішній стан забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина не відповідає вимогам загальноприйнятих міжнародних принципів і норм. В Україні необхідно створити такий правовий механізм захисту прав та законних інтересів людини і громадянина, який би став гарантом їхньої реалізації за допомогою незалежної судової влади.

Зміни та доповнення до Кримінально-процесуального кодексу України, внесені в останні роки, майже не вплинули на реалізацію принципів змагальності та рівності громадян перед законом і судом. А для того, щоб механізм захисту спрацював, перш за все необхідно чітко визначити мету й завдання кримінального судочинства. Кримінально-процесуальне законодавство, перш за все, повинно бути гарантом справедливості. Встановлені ним правила повинні забезпечувати захист інтересів в повній мірі кожного, хто задіяний в сферу кримінальної юрисдикції, незалежно від процесуального положення особи. Судово-правова реформа перш за все повинна звільнити суд від функцій обвинувачення, таких, наприклад, як: вручення копії обвинувального висновку обвинуваченому; порушення кримінальної справи у випадках, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК України. Суддя ні в якому разі не повинен задавати учасникам судового розгляду питання обвинувального чи виправдувального характеру, виявляти свої симпатії чи антипатії до

підсудного чи потерпілого. Можна сказати, що суддя повинен проявляти юридичну пасивність, досліджуючи докази, він повинен лише керувати ходом судового засідання. Але в разі, якщо з матеріалів справи впливають сумніви в наданих доказах або сторонами надаються додаткові докази, то суд може проявити ініціативу (якщо сторони з причин недобросовісності чи недостатньої кваліфікації цього не роблять) в дослідженні таких доказів. Адже в кримінальному судочинстві результатом правосуддя є відповідь на головне питання: винуватий чи невинуватий підсудний у вчиненні інкримінованого йому злочину. При чому функцію доказування винуватості обвинуваченого (підсудного) у вчиненні злочину повинно бути покладено та закріплено на законодавчому рівні лише на органи прокуратури.

Вважаю, що ні органи слідства, а тим більше – суд, не повинні мати жодної функції, повноважень щодо обвинувачення. В кримінальному процесі на всіх його стадіях повинен діяти принцип змагальності. Необхідно розділити процесуальні функції між сторонами обвинувачення і захисту та відокремити їхні повноваження від суду. А суд повинен створити можливість для здійснення сторонами процесуальної активності в рівній мірі, забезпечити рівність у наданні й дослідженні доказів на всіх стадіях судочинства. Посилення змагальності судочинства забезпечить об'єктивність суду, оскільки буде виключена діяльність суду щодо доказування тієї чи іншої позиції при розгляді справи. Тож, кримінальне судочинство потребує негайного реформування з тим, щоб виключити наявність обвинувального ухилу.

Уже на першому етапі судового розгляду (в стадії попереднього розгляду справи суддею) суд починає перевірку дотримання вимог щодо забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу. Суд перевіряє законність та обґрунтованість обраного запобіжного заходу; правильність складеного обвинувального висновку; чи не було допущено органами

дізнання та досудового слідства таких порушень процесуального законодавства, без усунення яких справу не можна призначати до розгляду. Якщо таких обставин не виявлено, суд призначає справу до розгляду. В разі виявлення судом будь-яких перелічених обставин, він має право або сам усунути таку обставину, наприклад – змінити запобіжний захід, або повернути справу прокуророві для усунення того чи іншого виявленого порушення норм кримінально-процесуального законодавства або повернути справу на додаткове розслідування. Автор статті вважає, що законодавець тим самим наділив суд обвинувальними функціями. Суд повинен лише оцінювати достатність чи недостатність доказів. А якщо органи прокуратури не змогли доказати винуватість обвинуваченого в повному обсязі, то це повинно приводити до виправдувального вироку. Хоча це питання є спірним серед юристів, В. Т. Маляренко питання повернення справи на додаткове розслідування чи прокуророві вважає "одним із найболючіших, теоретично необґрунтованих, таким, що йде в розріз зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а саме в частині щодо безсторонності суду" [5, с. 174]. Питання про доцільність повернення справи на додаткове розслідування чи повернення справи прокуророві потребує окремого дослідження.

У випадках, коли прокурор в судовому засіданні відмовляється від обвинувачення, держава повинна на законодавчому рівні захистити потерпілих. Вважаю, що у такому разі потерпілих, за їхнім бажанням, необхідно за рахунок держави забезпечувати представником (адвокатом) [2, с. 11].

Автор статті стоїть на такій позиції, що реформування кримінально-процесуального законодавства повинно повністю виключити обвинувальну функцію суду, забезпечивши сторонам кримінального судочинства реалізацію принципу змагальності в повному його обсязі на всіх стадіях кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1980. – 251 с.
2. Кучинська О. П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2009. – №5. – С. 10-12.
3. Ларин А. М., Мельникова Э. Б., Савицкий В. М. Уголовный процесс России. Лекции-очерки / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий ; Под ред. проф. В. М. Савицкого. – М. : Бек, 1997. – 324 с.
4. Лупинская П. А. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / П. А. Лупинская. – К. : Юристъ, 1998. – 694 с.
5. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 510 с.
6. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України / В. В. Назаров. – Х. : ТД "Золота миля", 2009. – 399 с.

Кучинська О. П.

Забезпечення прав осіб при розгляді справ у суді першої інстанції

У статті розглядаються питання захисту прав учасників судового розгляду в суді першої інстанції. Автором зроблено висновок про те, що реформування кримінально-процесуального законодавства повинно повністю виключити обвинувальну функцію суду, забезпечивши сторонам

кримінального судочинства реалізацію принципу змагальності в повному
обсязі на всіх стадіях кримінального процесу

Ключові слова: суд, судовий розгляд, кримінальний процес,
учасники судового провадження

Кучинская О. П.

***Обеспечение прав лиц при рассмотрении дел в суде первой
инстанции***

В статье рассматриваются вопросы защиты прав участников
судебного рассмотрения в суде первой инстанции. Автором сделан вывод о
том, что реформирование уголовно-процессуального законодательства
должно полностью исключить обвинительную функцию суда, обеспечив
сторонам уголовного судопроизводства реализацию принципа
состязательности в полном его объёме на всех стадиях уголовного
процесса

Ключевые слова: суд, судебное рассмотрение, уголовный процесс,
участники судебного производства

Kuchyns'ka O. P.

***Guaranteeing of the human rights during the case trial in the first
instance court***

The questions of the parties' rights protection during trial in the court of
first instance are analysed in this article. The author's conclusion is that the
reformation of criminal procedure legislation shall fully exclude the court
prosecution function, providing to the parties of criminal litigation a complete
realization of the contested action principle in each stage of the criminal case

Key words: court, judicial proceeding, criminal case, parties of the trial